

УДК 323.21

О.М. КАРПЯК

ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИКО-АДАПТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ (МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ)

Карп'як Олексій Михайлович – доцент Дніпродзержинського державного технічного університету, кандидат політичних наук

Проаналізовано суб'єктивні й об'єктивні умови та складові, що є визначальними для підвищення рівня політичної адаптації та ідентифікації особистості в системі політичних відносин.

Ключові слова: політична ідентифікація, політична адаптація, політико-адаптивна діяльність.

Проанализированы субъективные и объективные условия и составляющие, которые являются определяющими для повышения уровня политической адаптации и идентификации личности в системе политических отношений.

Ключевые слова: политическая идентификация, политическая адаптация, политико-адаптивная деятельность.

In the article subjective and objective conditions and constituents, which are determinative for level increasing of political adaptation and personal identification in the system of political relations have been analyzed.

Key words: political identification, political adaptation, political-adaptive activity.

© О.М. Карп'як, 2012

Сучасне суспільство не є достатньо розвиненим і організованим з точки зору демократичних перетворень, характеризується деструктивністю політичних відносин як на особистісному так і на загальнодержавному рівнях, що позначається негативним чином на стабільності соціально-політичної системи. Виникає потреба не тільки адаптації особистості до нових політичних реалій, але й одночасно проблема формування нових зразків, моделей ідентифікації у системі політичних відносин, що, в свою чергу, потребує оновлення методологічних підходів у дослідженні особливостей зазначених процесів з позицій політологічного аналізу. Проблема адаптації та ідентифікації є достатньо вивченою в межах соціальної психології і соціології — Л. Воробйова, Ю. Ган, Л. Гордон, О.Злобіна, С. Макеєв, О. Резнік, В. Ядов та ін. [1–8], в працях яких простежуються як специфічні характеристики соціальної адаптації відповідно до конкретних соціально-політичних процесів, так і загальні риси, які визначають особливості адаптивних відносин особистості з суспільством. Традиційно адаптацію розглядають як феномен соціально-культурного пристосування або, як механізм психологічного відношення особистості до соціальних умов буття у тому числі і до політичних. Поряд із цим не менш актуальним є питання про ідентифікацію особистості як невід'ємної складової системи політико-адаптивних відносин суспільства. Визначений напрямок наукових пошуків у політичній науці досі лишається малодослідженим.

Метою нашого дослідження є методологічний аналіз адаптації як політичного феномена через взаємодію особистісної та суспільно-політичної ідентичності в умовах суспільної кризи.

Політико-адаптивна діяльність особистості як жодна інша носить ідентифікаційний характер. Політична ідентифікація особистості подається як процес «самовизначення себе (своїєї позиції, статусу

су і ролей) у неоднорідному континуумі опанованої одночасно в процесі соціалізації політичної культури і практики, солідаризації (антагонізації, відчуження) себе з певними політичними ідеологіями, символами...», а також «як формування або актуалізація соціальних установок на себе, як суб'єкта політичних відносин, спричинених суб'єктивною потребою інтеграції у політичний простір та наявною в останньому соціально-політичній ситуацією» [7, с. 5].

Особистість в умовах політичної діяльності прагне досягти такого стану розвитку, коли її ціннісна система (комплекс політичних принципів, норм і ідеалів) досягне найбільшої відповідності з суспільними ідеалами, у тому числі і з ідеалами у сфері політичної життєдіяльності суспільства. Політико-адаптуюча діяльність особистості, в даному випадку набуває властивості натхненності, чого не можна сказати про політичну діяльність як таку, що має чітко регламентований характер виразу. У такому випадку, коли відбувається зниження рівня ідентифікації індивідуумів (особливо при розпаді однієї системи політичної організації життя і при виникненні нової), настає стан загальної кризи, у тому числі і в системі політичної адаптації. Нездатність індивідуумів адаптуватися в кризовій системі політичних відносин породжує масову політичну дезадаптацію.

Перед особистістю виникає дилема: або вона повинна відновити свою внутрішню ідентичність, з метою протистояння новій системі загальнополітичних цінностей, які вона принципово не сприймає, або ж вона повинна піддати кардинальній зміні систему власних установок і цінностей у політиці, формувати нову ідентичність, яка, в свою чергу, вимагатиме заміни механізмів політичної адаптації.

В даному випадку політико-адаптуюча здатність індивідуумів втрачає соціально значущу,

якісну визначеність. Особистість адаптується до політичного середовища, керуючись в основному власним критерієм оцінок у політиці, що не завжди веде до очікуваного, бажаного результату з боку суспільства.

Якщо надалі нові офіційно закріплені демократичні цінності в політиці не одержать достатнього прояву в свідомості і вчинках конкретних суб'єктів політичної діяльності, то потім буде набагато складніше зорієнтувати їх у заданому напрямі. Відбудеться роздвоєння особистості в межах тієї або іншої політико-адаптивної ситуації, особистість змушена буде маніпулювати політичними цінностями, що ускладнить контроль з боку суспільства, політичної системи за результатами її діяльності. Адаптивну дію особистості в даних умовах, на наш погляд, можна охарактеризувати як компромісну і часто як однонаправлену дію у відносинах з політичною системою. Це буде компроміс нерівнозначних партнерів у межах адаптуючих дій.

Отже, ми бачимо, що політична адаптивність особистості визначається як власними інтересами в політиці, так і складною системою мотивацій з боку суспільства. Але основною в такій діяльності є політична свідомість особистості, її соціально-політичні інтереси.

Особистість, адаптуючись у системі політичних відносин, повинна засвоїти певний комплекс технологічних прийомів в оволодінні політичною діяльністю. До технологій політичної діяльності, на наш погляд, можна віднести впорядковані взаємодії між різними політичними інститутами і організаціями, політичними групами і індивідами з питань засвоєння і оволодіння сукупними політичними знаннями і політичними діями з метою позиційного затвердження суб'єктів політики в системі влади. Щоб особистість могла адаптуватися до змінних технологій політичної діяльності, вона повинна володіти як суто політичними, так і загальнолюдськими якостями:

- якісне представлення особистості в політиці не повинно обмежуватися рівнем загальнонаціонального, а, тим більше, вузькогрупового, індивідуального виявлення;

- особистість повинна співвідносити результати своєї діяльності із загальнозначущими результатами, наприклад з результатами в політиці. Тоді адаптованість особистості в системі політичної діяльності матиме взаємообумовлений характер; адаптуючись до багатоманітних форм політичної діяльності, вона змушена постійно враховувати свою причетність до тих або інших політичних процесів і явищ, усвідомлювати свою значущість і відповідальність за якість реалізації політичного життя;

- адаптивні можливості особистості будуть визначатися її здатністю враховувати соціально значущий досвід політичної діяльності і її готовність переходити від теоретичного аналізу політичної діяльності до практичної її реалізації.

Адаптивні дії особистості в політичних процесах мають ту ж кваліфікацію, що й безпосередня участь її в способах реалізації діяльності. Так,

наприклад, залежно від характеру зміни влади (еволюційного і революційного, мирного і насильницького) адаптація особистості до форм політичної діяльності буде інтенсивною або менш інтенсивною, ефективною або малоефективною, а також набуде форм прихованої або явновираженої дії. Але у будь-якому випадку адаптивні властивості особистості підпадають під дію загальнозначущих вимог суспільства у формуванні таких політичних дій: інтеграція суспільства, громадян навколо політичних цінностей, інтересів, цілей і завдань, пошук і ухвалення оптимальних політичних рішень. Останнє буде вимагати від особистості в процесі адаптації вироблення відповідних політичних навиків, умінь порівнювати, вибирати і ухвалювати високоефективні рішення, передбачення і прогнозування політичної діяльності, а також певного ризику в реалізації тих чи інших її видів. Одночасно від особистості вимагатиметься формування своїх адаптивних здібностей в умовах політичної діяльності з урахуванням її погіршеності: наявність у суспільстві (в тому числі і у сфері політичного життя) елементів беззаконня, самоуправства бюрократії та ін. Ефективність адаптивної дії особистості стосовно технологій політичної діяльності суспільства, що змінюються, не в меншій мірі залежатиме від того, наскільки вона здатна встановлювати зв'язки з іншими суб'єктами політики.

Таким чином, політична діяльність особистості в суспільстві повинна будуватися на основі постійного взаємооновлення і генерування оптимізму і соціальної енергії особистості і мас, що, в свою чергу є підставою для формування вищого рівня адаптації в їхніх відносинах. Звідси випливає, що цілісна система діяльності суб'єкта політики постає як діалектично суперечлива єдність адаптивності і перетворення, причому конкретне співвідношення цих моментів визначається ступенем соціально-політичної зрілості суб'єкта, сутністю й особливостями конкретного соціально-політичного середовища.

Суттєвим моментом, технологічним прийомом, засобом у реалізації політичної діяльності особистості, в момент її адаптивної залежності з суспільством, є наявність суспільної, політичної свідомості. У свою чергу, високий рівень суспільної і політичної самосвідомості особистості дозволить вибірково підходити до тих або інших політичних змін в суспільстві, виробляти об'єктивні критерії оцінок стосовно діяльності інших суб'єктів політики. Адаптуючись до політичної діяльності суспільства, особистість керується в даному випадку не стільки суб'єктивними установками на політику, скільки суспільно-необхідними, забезпечуваними якісно вищий рівень у відносинах її з суспільством. Стає очевидним, що політична діяльність, як і будь-яка інша, має не тільки свої особливості, способи і методи, але й закономірності, іншими словами – власні технології.

І, нарешті, якщо ми говоримо про особливості адаптації в системі політичної діяльності суспільства, ми не можемо хоча б у загальних рисах не зупинитися на розгляді деяких сторін спілкування особистості з іншими індивідуумами, де від характеру цього спілкування залежатимуть параметри

і кількісно-якісна характеристика того ж самого процесу адаптації. Спілкування у сфері політики має практично таку ж структуру, як і будь-який інший вид діяльності. Це завжди потреба, мотив, способи спілкування і його результат. Перед нами не стоїть завдання проаналізувати всі грані політичного спілкування, ми лише акцентуємо увагу на його діловій грані. Саме ділова грань спілкування зобов'язує особистість, що адаптується в політиці, орієнтувати свою діяльність на певний результат, хоча інтереси при цьому можуть бути досить-таки різними, а то й взагалі протилежними. У цій системі різниці інтересів адаптація набуває характеру взаємодоповнюючих або взаємовиключних дій.

Адаптивні можливості особистості залежатимуть і визначатимуться цілим комплексом здійснюваних одна за одною дій: встановленням проміжної і кінцевої мети спілкування, безпосередніми мовними і документальними контактами, взаємним аналізом і проміжними позиціями, пошуками узгоджених рішень, системою компромісів і, нарешті, визначенням подальших перспектив політичного спілкування. У такій системі спілкування адаптивні дії особистості стосовно політичної діяльності суспільства завжди характеризуватимуться підвищеним ступенем відповідальності, оскільки зобов'язують особу серйозно вивчати весь комплекс питань щодо спілкування і вмілому, своєчасному розв'язанню їх.

Суттєво впливають на систему ділового політичного спілкування і на адаптивні грані міжособистісних відносин конфлікти. У будь-якому випадку, особистість, що адаптується в умовах ділового спілкування, повинна завжди враховувати неминучість їхньої присутності і бути готовою до їхнього розв'язання. Адаптивна програма особистості повинна включати в себе низку попереджувальних моментів. До них, наприклад, можна віднести: чітко сформульовані додаткові питання стосовно ведення політичної бесіди, що не має принципової розбіжності із співрозмовником; саме відношення повинно будуватися на принципах довіри і пошани, гідності протилежної сторони; якщо виникла політична дискусія, то її не слід доводити до конфлікту — необхідно постійно переводити її в спокійне русло; при виникненні суперечності у вирішенні тих або інших політичних питань необхідно рекомендувати ще раз (через деякий час) повернутися до повторного їх обговорення та ін. У всіх цих випадках особистість у системі політичної конфліктної залежності зобов'язана спиратися на розумні і вольові характеристики, які є в її розпорядженні, виробляти в собі здатність обмежувати надмірний прояв емоцій, психічних і інших реакцій.

Діяльне відношення особистості в системі політики, як і в усіх інших сферах соціальної залежності, з необхідністю прагне виразитися в процесі ідентифікації. Ідентифікація дозволяє особистості, що адаптується в політиці, виробляти стратегію залучення до певного політичного руху з метою переходу від одного рівня освоєння до вищого, утримувати в концептуальному просторі і узагальнене, і конкретне. Ідентифікація, на наш погляд,

є суттєвим елементом процесу політичної адаптації особистості. Ідентифікаційні процеси в політиці органічно пов'язані з адаптуючими чинниками і складають продовження, а може навіть кінцеву мету діяльного відношення особистості до різного роду суб'єктів і об'єктів політики.

Але при цьому завжди слід пам'ятати, що вироблення ідентичностей у політиці, як в жодній іншій сфері соціальних відносин, неможливе без попередньої політичної адаптації особистості, не кажучи вже про те, що після ідентифікаційні процеси не можуть одержати подальшого суттєвого закріплення без включення нових механізмів політичної адаптації. Отже, ми вправі говорити про складну, діалектичну взаємодію політичної адаптації і ідентифікації.

Безперечним є той факт, що адаптація і ідентифікація особистості в системі різноманітних політичних відносин спрямована на встановлення відповідності її в політиці за допомогою вирішення політичних суперечностей і вироблення гармонійних зв'язків між різними політичними суб'єктами. Адаптованість до політичних процесів з метою вирішення суперечностей припускає, що особистість і політична система обопільно зацікавлені в цьому, а це свідчить про здоровий стан політики.

Вироблення ідентичностей і ідентифікацій в політиці на адаптивній основі підводить нас до необхідності розуміння проблеми організації і самоорганізації особистості в сучасній політичній системі. Поняття самоорганізації має дуже важливе політико-світоглядне значення, оскільки воно пов'язане з розумінням генезису різних структур політичного життя, з суттю політичної свідомості, з розумінням того, що між різними політичними структурами і політичною свідомістю немає неподоланої прірви, що вони є лише певними формами організації політичного буття в цілому. Особистість, адаптуючись до політики, не може не враховувати різноманіття чинників і не бути орієнтованою на організацію і самоорганізацію в ній, особливо в період політичної нестабільності, «коли особистість не ідентифікується із жодними політичними спільнотами...», що призведе до «втрати соціальних ідентичностей, зокрема політичних. Затяжна соціально-економічна, політична, духовна трансформація суспільства не тільки активізувала зміну ідентичностей, але й не завершила формування нових політичних світоглядів, до того ж, у деяких випадках відбулась реідентифікація. Або відновлення втраченої на певний час попередньої ідентичності» [7, с. 83].

Організація і самоорганізація особистості у сфері політичного життя визначена, в першу чергу, її можливостями аналізу і розуміння складно визначених і постійно взаємодіючих між собою процесів. Як у природі, так і в суспільстві і, зокрема, в політичному житті діють нелінійні і нерівноважні процеси. З тією лише різницею, що соціально-політичні процеси є такими, що більше фіксуються, і передбачені завдяки соціальній природі їхнього походження і раціональному оформленню. Зокрема, можна спостерігати, як, з одного боку, в політиці діють тільки руйнівні сили, а з іншого — ми

бачимо величезне різноманіття й багатство різних форм організації політичного життя, котрі перебувають у постійному становленні і розвитку. Адаптивні дії особистості будуються таким чином, що враховується тісний взаємозв'язок між відносним «хаосом» і достатньою організованістю політичних процесів, їхні відносини розглядаються як взаємообумовлені і взаємопроникаючі.

Таким чином, методологія, що пояснює проблему самоорганізації особистості в системі політичних відносин на основі ідентифікацій є, на наш погляд, принциповою підставою для виключення традиційних підходів у дослідженні політичної

адаптації. З подальшим ускладненням соціально-політичної структури суспільства, зі встановленням багатоманітних відносин, аналіз політико-адаптивних, ідентифікаційних взаємозалежностей особистості з політичною системою стане недостатнім, якщо не будуть вироблені якісно інші підходи і установки на вирішення проблеми. Але у будь-якому випадку політико-адаптивні можливості особистості будуть представлені достатньо визначаючими відносинами її з політичною системою і принципово залежними від характеру розвитку і становлення всієї системи суспільних відносин, у тому числі й політичних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воробйова Л. С. Соціокультурна ідентичність в умовах трансформації суспільства // Наука. Релігія. Суспільство. — 2004. — №3. — С. 217—221.
2. Ган Ю. В. Проблема социальной адаптации личности (философско-социологический анализ): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. философ. наук: спец. 09.00.03 «Социальная философия» / Ю. В. Ган — Свердловск, 1982. — 18 с.
3. Гордон Л. А. Социальная адаптация в современных условиях // Социс. — 1994. — № 8—9. — С. 3—5.
4. Дубінін В. В. Пошуки механізму взаємодії адаптації інтересів народу й інтересів політичної системи // Наука. Релігія. Суспільство. — 2003. — № 3. — С. 219—226.
5. Злобіна О. Г. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності / О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1996. — 100 с.
6. Макеев С. А. Социальные идентификации и идентичности / Макеев С. А., Оксамитная С. Н., Швачко Е. В. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1996. — 185 с.
7. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства / Олександр Резнік. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2003. — 183 с.
8. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социологический журнал. — 1994. — № 3. — С. 35—52.